

ALEXIS G.C. SAVVIDES, *BYZANTINA-TOYRKIKA MESAIONIKA*
Ιστορικές συμβολές, Selanik 2002, 466 sayfa, ISBN 960-7290-84-4

Daha önce *Bizans-Türk Araştırmaları* adlı kitabını tanıttığımız Yunanlı tarihçi Alexios G. C. Savvides'in bu sefer de, *BYZANTINA-TOYRKIKA MESAIONIKA Ιστορικές συμβολές** (Bizans-Türk Ortaçağı, Tarihî Katkılar) adlı kitabını tanıtacağız. Kitap, 1995-2000 yılları arasında çeşitli bilimsel dergi ve yıllıklarda yayınlanan makaleler ve sempozyumlarda sunulan bildirilerden oluşmaktadır. 21'i İngilizce, 15'i Yunanca ve 1 tanesi Fransızca olan bu 37 makalenin konusunu genel olarak Bizans tarihi, Bizans-İslam ilişkileri, Bizans ve Bizans sonrası Yunan sahalarının yerel tarihi ve nihayet Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi tarihi oluşturmaktadır. Bu alanlarda çalışmalar yapan araştırmacılar açısından çok faydalı olacağını düşündüğümüz bu eser yazarın makalelerini bir arada topladığı 6. kitabıdır.

Basım tarihlerine göre sıralanan makalelerden ilki "Bizans Deniz Theması Samos'un (Sisam) Prosopografisi Üzerine" (s.13-27) başlığını taşımaktadır. IX. yüzyılda kurulan ve doğu-batı arasında yer alan en önemli Bizans themalarından birisi olan Samos (Sisam) Ege'de Müslümanlar ile olan mücadelede çok önemli bir yere sahiptir. Bu Themanın kuruluşu konusuna değinen yazar, daha sonra IX-XII. yüzyıllar arasında Samos'un (Sisam) askerî ve idarî yöneticilerinin 28 tanesinin prosopografisini vermektedir.

Yine İngilizce olarak kaleme alınmış ikinci makale "Akropolites ve Grigoras'a Göre 1211'de Menderes Kenarındaki Antiokheia'da Bizans-Selçuklu Karşılaşması" (s.29-38)'dir. Selçuklular ile Bizans arasında Malazgirt (1071) ve Myriokephalon'un (1176) ardından üçüncü en önemli karşılaşma olarak kabul edilen bu savaş (1211) hakkında en önemli iki İslam kaynağı olan İbn'ül-Esir ve İbn Bîbî'nin eserlerinin yanı sıra XIII. ve XIV. yüzyıla ait iki temel Bizans kaynağı da mevcuttur. Bunlardan ilki İznik imparatorluğunun resmi saray tarihçisi olan Akropolites'in (1217-1282) eseri, diğeri de meşhur Bizans alimi Nikephoros Grigoras'ın (1293-1358/61) eseridir. Yazar makalesinde bu iki Bizans tarihçisinin eserlerindeki Antiokheia savaşı ile ilgili kayıtların İngilizce tercümesini vererek, değerlendirmesini yapmaktadır.

"Miklosich-Müller'in Acta'sı" (s.39-43) başlıklı Fransızca yazı ise Franz Miklosich ve Joseph Müller'in *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana et edita* başlıklı 6 ciltlik çalışmalarının yeni baskısı münasebetiyle yazılmış bir tanıtım yazısıdır. İlk olarak 1860-1890 yılları arasında Viyana'da basılan bu eser, özellikle geç Bizans dönemi için temel bir kaynaktır. Bu çalışmanın diplomatik, dinî ve genel konularla ilgili Grek belgelerinin bir koleksiyonu olması bakımından çok değerli bir külliyat olduğunu belirten Savvides, eserin içeriğine ve önemine kısaca değinmektedir.

Kitapta yer alan Yunanca makalelerin ilki olan "Bizans Pontus'u, Selçuklu ve Danişmendli Türkleri" (s.45-59) adlı çalışmada 1071/72 ve 1074/75'de Trabzon'un Selçuklular tarafından geçici bir süre için ele geçirilişinden 1265 yılında Sinop'un nihai olarak fethine kadar

* *Vizantina-Tourkika Mesaionika istorikes simboles*

geçen süre içerisinde Karadeniz bölgesinde Selçuklu, Danişmendli ve Bizans arasında geçen hadiseler anlatılmaktadır. I. Theodore Gabras'ın 1098'de Türkmenler elinde ölmesi, Danişmendlilerin 1119-20'de Konstantine Gabras, 1130-35 ve 1139-40'da II. John Komnenos ile olan mücadeleleri, Selçuklu sultanı I. Keyhüsrev'in Trabzon'u fethetmek için yaptığı ilk başarısız girişimi (1205/6), I. Keykavus'un Sinop'u zaptı (1214), I. Keykubad'ın Trabzon'u fethetme girişimi, Trabzon Rumlarının Celaleddin Harezmsah ile yaptıkları başarısız ittifak, 1243 Köseadağ savaşının ardından 1254 yılında kısa süreliğine Rumların yeniden Sinop'u ele geçirmelerine değinilmektedir.

"Bizanslı Kontostephanos Ailesinin İlk Üyesi Hakkında Prosopografik Bir Not" (s.61-66) başlığını taşıyan İngilizce makalesinde ise yazar XII. yüzyıl ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Bizans'taki en önemli ailelerden birisi olan Kontostephanos ailesi hakkında bilgiler verdikten sonra bu meşhur ailenin ilk üyesi olan Kontostephanos'un X. yüzyılın sonlarında ortaya çıkışı ve faaliyetleri üzerinde durmaktadır.

Kitaptaki İngilizce makalelerden birisi de "Bizans Kaynaklarında Geçen Agarenoslar, İsmaililer ve Sarasenler Terimleri Üzerine Bazı Notlar" (s.67-74)'dir. Modern Bizantinist ve Oryantalistlerin 11 asırdan fazla bir süre-Bizans ile ilişkide bulunmuş Arap ve Türk halklarını zikrederken kullandıkları terimler, çoğunlukla genel anlamda kullanılır ve belirsizdir. Bizans kaynaklarında Ortaçağ Türk ve Arap halkları anlamında kullanılan Müslüman, Pers ve İskit gibi ırkî terimler modern bilim adamları tarafından yeterince izah edilememiştir. Savvides bu makalesinde Agaren, İsmailî ve Sarasen terimlerinin kullanımları ve anlamlarına değinmektedir.

Genel olarak Bizanslı ve diğer Hıristiyan şehir ve kale hakimleri ile daha az ölçüde de olsa Bizans'ın İslam sınır bölgelerindeki savaşçı liderleri ifade etmek için kullanılan Tekfur terimi üzerinde durduğu "Tekfur" Bizans-Türk Cephesinin Hıristiyan Hakimleri ve Komutanları" (s.75-86) isimli Yunanca makalede Savvides, Müslüman Arap, İranlı, geç Selçuklu ve erken Osmanlı dönemi yazarları tarafından kullanılan bu terimin kökenleri, anlamı ve özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki kullanımları üzerinde ayrıntılı olarak durmaktadır.

"Fanatik İsa Düşmanı, Kan Dökücü Adam" I. Andronikos Komnenos'un Sağ Kolu Stephanos Kontestaphanos'un Kaderi" şeklinde tercüme edebileceğimiz Yunanca makalede yazar, İmparator Manuel I. Komnenos döneminde, Megas Duks (Donanma Başkomutanı) olan, daha sonra geçici olarak gözden düştükten sonra I. Andronikos Komnenos'un iktidara gelmesinde çok önemli rol oynayan ve onun imparatorluğu döneminde tekrar eski nüfuzunu kazanan Stephanos Konstostephanos hakkındadır. Yazar Stephanos Kontestephanos'un hayatı, faaliyetleri ve trajik sonu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Son yıllarda Ortaçağ Teselya'sının tarihi, topografyası ve tarihi coğrafyası hakkında önemli bibliyografik gelişmelerin, özellikle X-XV. yüzyıllar arasındaki dönem için Bizantinistlere önemli ölçüde yardımcı olduğunu ifade ederek başladığı "Ortaçağ Teselya'sı Prosopografisi Külliyyatına (Corpus) İlişkin Beklentiler" (s.119-136) başlıklı Yunanca makalesinde Savvides, 1970'lerden itibaren başlayan yayınlara vurguda bulunarak bu alandaki çalışmalarını değerlendirmektedir.

"Bizanslı "Unutulmuş" Acominatus Soyadı Üzerine Notlar" (s.137-143) adlı bir diğer İngilizce yazıda ise yazar, 1182-1204 yılları arasında Atina metropoliti olan Mikhail Khoniates ve tarihçi kardeşi Niketas Khoniates'in 19. yüzyılın pek çok ünlü Bizantinist ve Oryantalisti

Yeni Yayınlar

tarafından kullanılan fakat günümüz araştırmacıları tarafından pek kullanılmamak suretiyle unutulmuş olan soyadları “Acominatus” hakkında bir inceleme yapmıştır.

“Kısaç Altındaki İstanbul: Anadolu (1395/96) ve Rumeli (1452) Hisarları Üzerine Bazı Notlar” (s.145-150) isimli İngilizce makalesinde ise yazar, 1395/6’da Yıldırım Bayezid ve 1452’de Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilen Anadolu ve Rumeli hisarları vasıtasıyla XIV. yüzyılın sonları ve XV. yüzyılın ortaları boyunca, Bizans merkezi İstanbul’a doğru Osmanlı Türklerinin aşama aşama ilerleyişlerini konu almıştır.

XIV-XV. yüzyıldan 1881 yılına kadar Osmanlı idaresi altındaki Teselya tarihi hakkındaki Yunanca makale ise “Türk İdaresi Altındaki Teselya’nın Genel Bir Görünümü ve Araştırma Problemleri” (s.151-161) başlığını taşımaktadır.

Son 30 yıl içinde Boitya tarihi ile ilgili yayınların, (Yunanca ve diğer dillerde) bu konu ile ilgili daha önceki yayınlara da baş vurmak suretiyle genel bir değerlendirmesini yapmış olduğu “Ortaçağ Boitya Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi” (s.163-194) adlı bir diğer Yunanca yazısında Savvides, bu eserlerin ortaçağ Boitya tarihi üzerine yapılan çalışmaların gelişmesine olan katkılarını incelemiştir.

“Geç Bizans ve Latin Dönemi Mistra/Mystras’ından Osmanlı Mezistre/Mizistre’sine. Bazı Notlar” (s.195-206) adındaki iki bölümden oluşan İngilizce makalenin ilk bölümünde Bizans ve Frank döneminden 1460 yılındaki Osmanlı fethine kadar olan dönem, ikinci bölümünde ise Türk hakimiyeti dönemi (1460/1687;1715-1821) ve kısa süreli Venedik hakimiyetleri dönemleri ele alınmaktadır.

Latinlerin İstanbul’u işgalleriyle son bulan IV. Haçlı seferinin ardından İznik, Trabzon, Epir, Mora ve Teselya’da küçük devletçikler ortaya çıkmıştır. “Parçalanmış Ortaçağ Helenizmi: Yarı Otonom Teselya Devleti (1213/22-1454/1470) ve Tarihteki Yeri” (s.207-219) ismindeki İngilizce makalede bu devletlerden birisi olan yarı otonom Teselya devletinin ortaya çıkışından 1470 yılında Osmanlı topraklarına katılmaya kadar olan genel tarihi üzerinde durulmaktadır.

Kitaptaki İngilizce makalelerden birisi de “IX. Yüzyıl Bizans Amirali Niketas Ooryphos Üzerine Prosopografik Notlar” (s.221-233)’dir. Bu makalenin konusu 9. yüzyılın ikinci yarısında Bizans denizcilik tarihinin efsanevi şahsiyeti olan Amiral Niketas Ooryphas’tır. Yazar, ailenin diğer fertlerine kısaca değindikten sonra Niketas Ooryphas’ın faaliyetleri üzerinde durmaktadır.

“Bizans Deniz Theması Karabisian/Kibyraioton’un Seküler Prosopografisi” (235-256) ismindeki bir diğer İngilizce makale ise Prosopografik bir çalışmadır. Bu makalede yazar, Karabisian/Kibyraioton deniz Themasında görev yapmış 82 askeri ve idari yöneticinin ayrıntılı bir listesini vermektedir.

“Ortaçağ’da (7-11. yüzyıllar) Samos (Sisam) Üzerine Düzenlenen Müslüman Akınları ile İlgili Problemler” (s.257-276) şeklinde tercüme edebileceğimiz Yunanca makalede ise erken Bizans döneminin (284-717) sonlarında, orta Bizans döneminin (717-1025) ortalarında ve geç Bizans döneminin (1025-1461) başlarında Sisam’a karşı Müslümanlar tarafından düzenlenen 5 sefer üzerinde durulmaktadır. Bu seferlerin 4 tanesi Araplar (665/6, 892/3, 911/12 ve 1027) bir tanesi Selçuklular tarafından (1090-1092 arasında) düzenlenmiştir.

“Bizans Prosopografisi ve Şecere Bilimi İncelemelerindeki Son Gelişmeler” (279-291) başlığını taşıyan İngilizce makalede yazar, son yıllarda Bizans prosopografisi ve şecere bilimi alanındaki etkileyici gelişmelere vurguda bulunarak önemli çalışmalar ve projeler üzerinde ayrıntılı bilgiler vermektedir.

“Selçukluların Ortaya Çıkışına Kadar Sınır Bölgesi Themaları (Khaldia-Koloneia)” (s.293-305) adındaki bir diğer İngilizce makalede, II. Mihail döneminde kurulan Khaldia ve Koloneia sınır bölgesi Themalarının kuruluş tarihleri ile ilgili problemler incelenmiştir. Savvides ayrıca makalenin sonlarında bu bölgelere Selçukluların ilk gelişlerine de değinmektedir.

Yunanistan’ın Kuzeybatısında ve merkezinde yer alan iki önemli kent ve Adriyatik denizindeki bir Yunan adası hakkındaki “Bizans ve Türk Hakimiyetleri Dönemlerinde Edessa/Vodena/Wodina, Volos/Goloş/Kuluz ve Zakyntos/Zante/Zaklıse Üzerine Notlar” (s.307-313) adındaki İngilizce makalede Bizans, Osmanlı hakimiyeti dönemi ve daha sonra Yunanistan krallığına bağlanmalarına kadar geçen sürede bu merkezler hakkında kısa fakat önemli bilgiler verilmektedir.

I. Manuel Komnenos (1143-1180), I. Andronikos Komnenos (1183-1185) ve II. Isaakios Angelos (1185-1195) dönemlerinde yaklaşık 25 yıl boyunca üst düzey görevlerde bulunmuş Aaron Isaakios’un faaliyetleri hakkındaki Yunanca makalenin başlığı “Korintli Aaron Isaakios ve 12. yüzyılın İkinci Yarısında Bizans’taki Faaliyetleri” (s.315-326)’dir.

Kitaptaki Yunanca makalelerden bir diğeri de “Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Laskaris’in (1204-1205) Kısa Süren İktidarına İlişkin Ek Bilgiler” (s.327-340)’dir. Makalenin başında yazar 12/13 Nisan 1204’te İstanbul’un Latinler tarafından işgal edilmesinden 1205 yılı başlarında İznik İmparatorluğu’nun kurulmasına kadar geçen süre içinde bir iktidar boşluğu yaşanıp yaşanmadığı meselesine değinmektedir. Daha sonra yazar, XI. Konstantinos Laskaris’in, kardeşi I. Theodoros Laskaris’ten önceki kısa süreli iktidarına dair kaynaklardaki bilgileri ve konu ile ilgili araştırmalara dayanarak, Konstantinos Laskaris’in 11. Konstantinos, Konstantinos Paleologos’un da 12. Konstantinos olduğunu söylemektedir.

“Derleme. Zağanos Paşa’nın Kariyeri Üzerine Notlar” (s.341-347) başlıklı bu kısa İngilizce yazısında Savvides, II. Murad (1421-1451) ve Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) dönemlerinde merkezî idarede vezirlik ve sadrazamlık gibi üst düzey görevlerde bulunmuş, İstanbul’un fethinde önemli rol oynamış ve Mora valiliği yapmış meşhur Osmanlı devlet adamı Zağanos Paşa’nın kariyeri hakkında genel bilgiler vermektedir.

“Tashihe İhtiyacı Olan Bizantinolojik Kronolojik El Kitabı: Eduard de Muralt’ın Essai de Chronographie Byzantine’si: Bir Not” (s.345-347) ismindeki İngilizce yazısında ise Savvides, XIX. yüzyılın İsviçreli alimi Eduard de Muralt’ın Essai de Chronographie Byzantine adlı eseri üzerinde durmaktadır. Bu eserin ilk baskısının üzerinden yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen Bizantinistler tarafından hala kullanıldığına değinen yazar, geçen süre içinde Bizans araştırmalarındaki önemli gelişmeler göz önüne alındığında bu eserin artık çok yeterli olmadığını, bununla birlikte Bizans kronolojisi ile ilgili müstakil bir çalışma olmadığından bu eserin hâlâ büyük bir önem taşıdığını ifade etmektedir.

Kitapta yer alan XIX. yüzyılın meşhur Yunan sahtekarı C. Simonides’in (1820-1867) 1112-1291 dönemi Pontus tarihini içerdiği ve Grek tarih yazıcısı Theonas’a ait olduğunu iddia ettiği sahte belge hakkındaki bir diğer İngilizce yazı “Sözde Pontuslu Yunan Tarih Yazıcısı

Theonas ve XIX. yüzyıl Sahtekarı C. Simonides Üzerine Kısa Bir Değerlendirme” (s.349-352)’dir. Pek çok bilim adamı tarafından gerçek olarak kabul edilen bu belgenin aslında hiç var olmadığı daha sonra ispatlanmıştır.

“El-İdrisî Üzerine Notlar, Bizans ve Balkanlar (Kitabü Ruger’in Balkanlar Kısımına İlişkin Yeni Bir Yayın Münasebetiyle)” (s.353-364) adlı bir diğer İngilizce çalışma ise XII. yüzyılın meşhur Arap coğrafyacısı Şerif Ebu’l-Hasan Muhammed b. Muhammed el-İdrisî, eserleri ve bilhassa *Kitâb el-nüzhet el-müşâk fi ihtirâk el-âfâk* adıyla da anılan *Kitabü Ruger* adlı eseri hakkındadır.

1092’de Rapsomates, Karykes ve Emir Çaka arasındaki müşterek hareket ile ilgili olan “1091 ile 1093 Yılları Arasında Rapsomates, Karykes ve Emir Çaka Arasındaki Ortak Bir Hareketten Söz Edebilir miyiz?” (s.365-377) adlı İngilizce makalede yazar, Sir George Hill’den Costas Kyrres’e son elli yıl ya da daha fazla bir süredir Kıbrıs’a dair tarihsel çalışmaların önemli bir bölümünde değinilen ve herhangi bir kaynağa dayanmayan bu ittifak üzerinde durmaktadır.

“Peloponnesus Mediaevalis, Ortaçağ Mora’sı Üzerine Yeni Bir Kolektif El Kitabına Dair Tanıtım Yazısı” (s.379-400) başlığını taşıyan bu yazı, Nikos Nikolouides’in editörlüğünü yaptığı *Lexikon tis Vizantinis Peloponnissou Minimi Katigitou Angelou T. Nezeriti* adlı eserin ayrıntılı bir inceleme ve değerlendirmesidir.

“Geç Ortaçağ İnebahtı’sı Hakkında Tarihsel Notlar” (s.401-406) olarak tercüme edebileceğimiz Yunanca makale, XIII. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başları arasındaki dönemde İnebahtı üzerine genel bir incelemedir.

Rodos’un Kandiye kenti üzerine Sasaniler tarafından 615-630 yılları arasındaki bir tarihte düzenlenen sefer hakkında kısa bir inceleme olan Yunanca makale “Rodos’un Kandiye (İrkleio) Kenti Üzerine Düzenlenen Pers Akımına Dair” (s.407-410) başlığını taşımaktadır. Yazar bu sefer ve seferin tarihi ile ilgili Bizans, İslam ve Süryani kaynaklarındaki bilgilerin ve bu konu hakkında son 80 yılda yapılan çeşitli çalışmalarda verilen bilgilerin değerlendirmesini yapmaktadır.

Anadolu, Bizans açısından ekonomik ve askerî gücünün en önemli kaynaklarından birisini oluşturması bakımından çok önemlidir. Bölgenin bir diğer özelliği de özellikle 7. ve 8. yüzyıldan başlayarak İmparatorluk ordusunda ve devlet yönetiminde en üst mevkilerde bulunmuş meşhur aile ve hanedanların pek çoğunun Anadolu kökenli olmasıdır. “Ansiklopedik Prosopografik Bizans Tarihi ve Kültürü Sözlüğü Çerçevesinde Ortaçağ Anadolu’su Prosopografyası” (s.411-423) adındaki bu Yunanca makalede yazar, bu meşhur aileler hakkında bilgiler vermektedir.

“Bizans Kaynaklarındaki Han ve Kağan Terimleri Üzerine Bazı Notlar” (s.425-437) adındaki İngilizce makalede ise yazar, erken dönemlerden itibaren Bizans kaynaklarında sıkça rastlanılan Han ve Kağan terimleri ve bunların değişik kullanımlarının bir incelemesini yapmıştır.

Kitapta yer alan 34. (s. 439-443) ve 35. (445-450) sıradaki yazılar, Yunan asıllı Amerikalı Bizantinist Milton V. Anastos ve Bulgar Bizantinist Aneta Petrova Ilieva ile ilgili nekrolojidir.

“1000 (M.S.) Yılında Ortaçağ Dünyasının Bir Planı “Ortaçağ Haritası” (s.451-453) başlıklı bu kısa Yunanca yazısında Savvides 1000 (M.S.) yılında Ortaçağ dünyasının genel olarak bir portresini çizmektedir

Yusuf Ayönü

Kitapta yer alan son makale “Bizans Anadolu’su ve Thema Sistemi Hakkında Müslüman Kaynaklarının Önemi” (s.455-466)’dir. Bu son makalede Savvides, VIII. yüzyılın ikinci yarısı ile X. yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönemde, özellikle Anadolu’nun idarî bölümleri, askerî gücü ve Bizans birliklerinin organizasyonu hakkında bilgi veren Arap tarihçi ve coğrafyacılarının eserleri çerçevesinde Anadolu’nun tarihi ve idarî yapısı üzerinde durmaktadır.

Yusuf Ayönü**

** Araş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yusuf@edebiyat.ege.edu.tr